

ТЕНДЕНЦІ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РФ

CRIME TRENDS IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF FULL-SCALE AGGRESSION BY THE RUSSIAN FEDERATION

Лизун С.О., студент I курсу магістратури факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Дереш Ю.В., студентка I курсу магістратури факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Статтю присвячено аналізу тенденцій та специфіки заходів запобігання трьох видів суспільно-небезпечних дій в Україні в умовах повномасштабної агресії РФ: корупція, «бізнес на гуманітарці» та шахрайство. Специфіка запобігання цим проявам злочинності має практичне значення для здійснення ефективних правоохоронних заходів.

Встановлено, що прийняті зміни щодо криміналізації незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги є доречною відповіддю на виклики часу. Досліджено запобігання шахрайству та його нових проявів в умовах воєнного стану шляхом віктимологічної профілактики. Зроблено висновок, що віктимологічна профілактика потребує координованих зусиль та має здійснюватися комплексно у системі із іншими заходами, що суттєво підвищить рівень протидії шахрайству.

Також у роботі виокремлено основні напрямки для запобігання корупції, що залишається нагальною проблемою в умовах воєнного стану. Авторами наголошено на доцільності запровадження кримінологічної експертизи законопроектів як можливості запобігання виникнення недоліків законодавства. Встановлено, що системні неузгодженості вітчизняного законодавства створюють шляхи для реалізації злочинної діяльності, що може бути усунуто завдяки кримінологічній експертизі законопроектів.

Зроблено висновок, що для запобігання та протидії злочинності в умовах воєнного стану доцільно здійснювати ряд систематичних та взаємоузгоджених між собою заходів загального та спеціального характеру. Наголошено на необхідності усунення недоліки чинного законодавства, всебічного доповнення його необхідними нормами. Важливим аспектом запобігання злочинності залишається здійснення профілактики кримінальних правопорушень, підвищення правової культури громадян через виховні та інформаційні заходи.

Ключові слова: злочинність, запобігання, корупція, шахрайство.

The article is devoted to the analysis of trends and the specifics of measures to prevent three types of socially dangerous actions in Ukraine in the conditions of full-scale Russian aggression: corruption, "business on humanitarian grounds" and fraud. The specifics of preventing these manifestations of crime are of practical importance for the implementation of effective law enforcement measures.

It has been established that the adopted changes regarding the criminalization of the illegal use for profit of humanitarian aid, charitable donations or free aid are an appropriate response to the challenges of the times. The prevention of fraud and its new manifestations in the conditions of martial law by means of victimological prevention was studied. It was concluded that victimological prevention requires coordinated efforts and should be carried out comprehensively in a system with other measures, which will significantly increase the level of combating fraud.

The work also highlights the main directions for preventing corruption, which remains an urgent problem in the conditions of martial law. The authors emphasized the expediency of introducing criminological examination of draft laws as an opportunity to prevent the occurrence of shortcomings in legislation. It has been established that systemic inconsistencies in domestic legislation create avenues for the implementation of criminal activities, which can be eliminated thanks to criminological examination of draft laws.

It was concluded that in order to prevent and combat crime under martial law, it is advisable to implement a number of systematic and coordinated measures of a general and special nature. It was emphasized the need to eliminate the shortcomings of the current legislation, to comprehensively supplement it with the necessary norms. An important aspect of crime prevention remains the prevention of criminal offenses, the improvement of the legal culture of citizens through educational and informational measures.

Key words: crime, prevention, corruption, fraud.

Постановка проблеми. Повномасштабна агресія РФ обумовила суттєве погіршення криміногенної ситуації в нашій країні. У таких умовах розуміння специфіки тенденцій злочинності має бути першоосновою наукового обґрунтування ефективних правоохоронних заходів [1, с. 67].

Мета дослідження. Метою нашого дослідження є аналіз тенденцій та специфіки заходів запобігання трьох видів суспільно-небезпечних дій в Україні в умовах повномасштабної агресії РФ: корупції, «бізнесу на гуманітарці» та шахрайства.

Основний матеріал. З початком збройної агресії українці згуртувалися для того, щоб дати гідну відповідь агресору, забезпечити армію всім необхідним, допомогти людям, змушеним тікати з власних домівок через ворожі обстріли. Одночасно розпочалися поставки гуманітарної допомоги з усього світу. На сьогодні волонтери продовжують забезпечувати потреби Збройних сил України та внутрішньо переміщених осіб, організовуються постійні збори.

Але, на жаль, серед наших громадян є й ті, які цинічно наживаються на гуманітарній допомозі. І непоодинокими є випадки вчинення таких дій службовими особами різних рівнів. Наприклад, на початку червня 2022 року СБУ ого-

лосило підозру заступнику голови Чернігівського ОВА. За даними Служби безпеки України, посадовець сприяв використанню у комерційних цілях автомобілів швидкої медичної допомоги, які були передані в Україну з Італії у якості гуманітарної підтримки. [2] Вчинення таких дій посадовими особами обумовлює недовіру до державних органів наших громадян та іноземців, що надають волонтерську допомогу.

Тож не дивно, що нещодавно статтею 201-2 КК України запроваджена кримінальна відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. [3] За даними Офісу Генерального прокурора станом на жовтень 2022 року було зареєстровано 368 кримінальних правопорушень за цією статтею. [4] Втім, така кількість вбачається нам досить незначною враховуючи той факт, що ЗМІ та соціальні мережі регулярно публікують інформацію про випадки розкрадання гуманітарної допомоги, благодійних внесків, пожертв. Кожен такий випадок стає резонансним, обурює громадян і обумовлює недовіру до волонтерського руху, знижує інтенсивність допомоги, яка надходить як із з інших держав, так і від громадян в Україні.

Втім, з приводу доцільності введення відповідальності згідно статті 201-2 КК України існують різні думки. Шевчук А.В. та Боднарук О.М. вважають криміналізацію даного діяння очевидно своєчасним, доречним, нагальним і ефективним превентивним кроком. На їх думку, це загалом позитивно сприятиме зміцненню довіри, адже дозволить швидко та ефективно притягати до відповідальності тих, хто нехтує нормами моралі у такий складний час [5, с. 211].

Іншу позицію відстоюють Дудоров Р.О. та Мовчан Р.О., які обґрунтовують необхідність виключення з КК кримінально-правової заборони статті 201-2 КК України як непотрібного прояву надмірної (надлишкової) криміналізації. До того ж це призводить до порушення принципу економії кримінально-правової репресії. Науковці також наголошують на наявності теоретичних прогалин у конструкції статті 201-2 КК України, що, у свою чергу, потенційно може викликати помилки у правозастосуванні. [6, с. 110-111].

На наш погляд, якісні кримінально-правові норми є однією із гарантій захисту порушених прав громадян та притягнення винних до відповідальності за вчинене діяння. Тож прийняті зміни щодо криміналізації незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги є доречною відповіддю на виклики часу. Важливим аспектом у запобіганні кримінальним правопорушенням щодо незаконного використання гуманітарної допомоги є належне виконання правоохоронцями своїх службових обов'язків. Іноді, на жаль, ними не надається належна правова оцінка цим діям. [7, с. 146–155]. У таких випадках кримінальні правопорушення стають латентними, а факт nereагування на них посилює недовіру до правоохоронних органів. Проблема низького рівня довіри населення до правоохоронних органів у зв'язку з латентизацією посягань існувала ще до війни, але в умовах воєнного стану така практика значно більше посилює соціальну напругу.

Ще одним явищем у злочинності, що набуло поширення під час воєнного стану є шахрайство з благодійними зборами. Це кримінальне правопорушення зараз набуває нових схем: шахрайство через фейкові збори коштів для ЗСУ чи ВПО, евакуаційні перевезення, «гроші від ООН», шахрайство з орендою житла, якого насправді нема, з талонами на паливе і т. ін. Наприклад, після ракетного удару по мирним людом на вокзалі у Краматорську соцмережі облетіли фото однієї постраждалої сім'ї, де матері ампутували одну ногу, а 11-річній доньці довелося ампутувати обидві ноги. Родина оголосила збір коштів на лікування, чим і скористалися шахраї, які не гребували заробити гроші на людській біді. З різних акаунтів по соціальних мережах ширилися їх пости з фото сім'ї та проханням допомоги [8].

За статистикою Офісу Генерального прокурора станом на жовтень 2022 року було зареєстровано 30 368 тисяч кримінальних правопорушень за статтею 190 КК України «Шахрайство», що складає 20% всіх злочинів проти власності [4]. Шахрайство є кримінальним правопорушенням з традиційно високим ступенем латентності, тому важливо пам'ятати, що дані про кількість цих кримінальних правопорушень зафіксованих у статистиці – це далеко не повна картина їх справжніх масштабів.

Під час скоєння шахрайства особливе значення має поведінка потерпілого, тому запобігання даного кримінального правопорушення має здійснюватися через віктимологічну профілактику. Це специфічна діяльність соціальних інститутів, що спрямовується на виявлення, усунення або нейтралізацію факторів, обставин, ситуацій, що формують віктимну поведінку. Виділяють такі напрями віктимологічної профілактики шахрайства: а) максимальне убезпечення персональних даних осіб;

б) віктимологічне інформування населення. Вважаємо, що доцільно проводити інформаційні кампанії на телебаченні шляхом цільових програм, профілактики шахрайства, створення та поширення віктимологічної реклами тощо. Сьогодні мережа Інтернет є важливою та невід'ємною частиною життя українців. Тому варто поширювати корисні поради та пам'ятки про те, як важливо зараз надсилати кошти перевіреним волонтерам та благодійним фондам, які сумлінно публікують усю звітність. При тому, для здійснення профілактичної роботи серед населення щодо попередження шахрайства у мережі Інтернет потрібно сформувати відповідну організаційну інфраструктуру.

Щодо наведеного маємо звернути увагу на позицію Попова К.Л., який вважає за доцільне створення спеціалізованих державних, громадських та приватних організацій, метою діяльності яких є проведення віктимологічного дослідження кримінологічної ситуації, здійснення заходів віктимологічної профілактики в певному регіоні серед певних груп населення або в певній сфері життєдіяльності [9, с. 157]. Вважаємо, що така ініціатива буде мати більший ефект за участю громадських активістів. Також окреслені заходи наскільки це можливо, зважаючи на кількість роботи, могли б здійснювати і правоохоронці, зокрема, шляхом публікацій у соціальних мережах на офіційних сторінках органів пам'яток та порад, що допоможуть не стати жертвою шахраїв. Зрозуміло, що самої лише віктимологічної профілактики замало для запобігання вчиненню даного кримінального правопорушення. І, безумовно, така профілактика потребує координованих зусиль та має здійснюватися комплексно у системі із іншими заходами, що суттєво підвищить рівень протидії шахрайству.

Ще одним проявом злочинності під час війни, на який ми звертаємо увагу, є корупція. У той час як на фронті армія звільняє українську землю, коли всі українці працюють на перемогу і підтримують економіку, корупція продовжує бути однією із найгостріших проблем. Наприклад, від початку війни у ЗМІ з'явилися повідомлення про корупцію на митниці та продовження усталених практик «розпилу» бюджетних коштів [10].

Щодо цього Бондаренко О.С. вважає, що феномен національної єдності, який виник в суспільстві після початку повномасштабної війни, може стати не лише атрибутом перемоги, а й забезпечити антикорупційні реформи. Науковець вважає, що саме військові дії об'єднали абсолютно всіх громадян України для протидії спільному ворогу, тому це відчуття єдності може бути використано й у подальшому мирному житті для протидії корупції [11, с. 382].

Корупція – явище динамічне, і зараз вона поступово адаптується до нових реалій війни, наприклад, нещодавно в мережі Інтернет була опублікована інформація про те, що було викрито нову корупційну схему, що пов'язана із експортом зерна через одеські порти. Посадовці Держпродспоживслужби Одещини брали неправомірну вигоду за фітосанітарні сертифікати від підприємств, що експортують збіжжя через зерновий коридор [12].

На наш погляд, можна виділити такі основні напрями для запобігання корупції:

Цілеспрямована діяльність щодо усунення корупційних умов у найбільш корумпованих сферах. Особливо важливою такою роботою є у сферах, що безпосередньо забезпечують обороноздатність держави.

Антикорупційна пропаганда, що має бути спрямована на формування негативного ставлення громадськості до корупції.

Забезпечення невідворотності відповідальності за вчинення корупційних злочинів. Правоохоронним органам необхідно якісно та ефективно проводити розслідування корупційних дій. Також потрібно продовжувати реформувати систему правосуддя і висвітлювати через ЗМІ притягнення до відповідальності винних осіб.

На посадах з корупційними ризиками мають знаходитися виключно особи, що відповідають критеріям добросовісності. Порядок заняття таких посад має суворо контролюватися громадськістю та відповідними органами.

Прозорі механізми прийняття рішень є ще одним напрямком запобігання корупції. На жаль, у нашому суспільстві вже систематичною та абсолютно «нормальною» стала думка про те, що у яку б структуру ти не звернувся, якісно тобі допоможуть вирішити питання виключно після надання неправомірної вигоди. Корупція починається саме з таких простих та буденних проявів, а згодом переростає у схеми державного масштабу, оскільки не сприймається людьми як щось антагоністичне, а лише як ще один спосіб досягти бажаного.

Як справедливо зазначає Голина В.В., для практичного втілення кримінологічної політики недостатньо знань про стан злочинності та дотримання гуманістичних і демократичних переконань. Необхідна ефективна діяльність суб'єктів запобіжного впливу [13, с. 196].

У кримінології виділяють загальносоціальне, спеціально-кримінологічне та індивідуальне запобігання злочинності [13, с. 198]. Загальносоціальне запобігання злочинності передбачає здійснення державою такої політики, якою вирішуються нагальні соціально-економічні, політичні, демографічні, культурно-виховні, правові, організаційно-управлінські завдання, що спрямовані на обмеження, усунення суперечностей, конфліктності, гармонічне поєднання державних, групових, національних, особистісних інтересів. Під час цього процесу держава впливає на саму природу явищ, що обумовлюють криміногенний потенціал суспільства. Органи державної влади, особливо під час воєнного стану, при здійсненні соціальної політики повинні

враховувати кримінологічні теорії щодо зв'язку злочинності з різними соціальними явищами.

Загальносоціальні заходи мають проводитися одночасно із спеціальними запобіжними заходами – це посилить запобіжний ефект та допоможе краще оцінити наслідки. Відвернення і припинення злочинів є напрямками діяльності спеціальних правоохоронних органів або їх підрозділів, які відповідно повинні займатися їх розробкою, з урахуванням сучасних реалій. Окремі вчені також наголошують на доцільності запровадження кримінологічної експертизи законопроектів як інструменту контролю за владою, оскільки кримінологічна політика має контролювати не лише злочинність, а й владні інституції [13, с. 203]. Така експертиза мала б можливість усувати недоліки законодавства ще на стадії розробки та прийняття законопроектів, оскільки системні неузгодженості вітчизняного законодавства доволі часто дають злочинцям шляхи для реалізації своєї діяльності.

Висновки. Однією з тенденцій поточної криміногенної ситуації в умовах війни вбачаємо поширення корупції, «бізнесу на гуманітарці» та шахрайства. Розуміння специфіки даних проявів злочинності має практичне значення для здійснення ефективних заходів їх запобігання. Для запобігання та протидії злочинності в умовах воєнного стану потрібно здійснювати ряд систематичних та взаємоузгоджених між собою заходів загального та спеціального характеру. Доцільно усунути недоліки чинного законодавства, всебічно доповнювати його необхідними нормами, здійснювати профілактику кримінальних правопорушень, підвищувати правову культуру громадян через виховні та інформаційні заходи. У той час, коли на фронті армія захищає наш суверенітет та незалежність, органи державної влади мають спрямувати усі зусилля на належний захист прав та свобод громадян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Оболенцев В.Ф. Класифікаційні характеристики системи запобігання злочинності. *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія «Право»*. 2015. № 35. Ч. II. Т. 3. С. 66–69.
2. Продаж гуманітарки: СБУ оголосила про підозру заступнику голови Чернігівської ОВА. URL: <https://pravdatut.ua/news/9841>.
3. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. Дата оновлення: 23.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Офіс Генерального прокурора. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gr.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
5. Шевчук А.В., Боднарук О.М. Псевдоволонтерство та «білокомірцеве мародерство»: кримінально-правові новели. *Права людини та публічне врядування в сучасних умовах: Матеріали VI Міжнародного правничого форуму*, 10 червня 2022 р., м. Чернівці / Уклад. І.В. Ковбас, І.І. Бабін, О.І. Ющик, І.Ж. Торончук, П.І. Крайній. Чернівці: Технодрук, 2022. С. 210-213.
6. Дудоров, О. О., Р. О. Мовчан. Кримінально-правова заборона щодо незаконного використання гуманітарної допомоги: сумнівна законодавча новела. *Вісник Луцького державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2022. С. 99-115.
7. Шепітько М. В. Юридико-психологічні передумови формування системи протидії злочинам проти правосуддя, які вчиняються слідчим або прокурором. Питання боротьби зі злочинністю. Харків: Право, 2018. Вип. 35. С. 146–155.
8. Фейковий збір коштів на відомій трагедії в Краматорську. URL: <https://without-lie.info/factcheck/feykovyy-zbir-koshtiv-na-vidomiy-trahedii-v-kramatorsku>.
9. Попов К. Л. Напрями віктимологічної профілактики шахрайства. *Юрид. наук.-електрон. журн.* 2015. № 3. С. 154-158.
10. Війна в Одесі - корупція повернулася на Одеську митницю. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/-vijna-koruptsiji-ne-pereshkoda-na-odeskij-mitnitsi-zatjahujut-rozmitnennja-tovariv-i-vimahajut-khabari.html>
11. Бондаренко О.С. Феноменом національної єдності як передумова протидії корупції в Україні. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 19–20 травня 2022 року) / редколегія: проф. А. М. Куліш, В. В. Миргород-Карпова, А. В. Стеблянок. Суми: Сумський державний університет, 2022. С. 381-383.*
12. В Україні викрили корупційну схему на експорті через зерновий коридор. *Еспрес*. URL: <https://espreso.tv/zaroblyali-na-eksportizerna-cherez-porti-odesi-v-ukraini-vikrili-masshtabnu-koruptsiynu-skhemu>
13. Голина В. В. Кримінологічна політика як основа розробки теорії і практики запобігання злочинності в Україні. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 133. С. 192–203.